

A nemzeti kisebbségek helyzete^{1*}

A magyarok

A romániai magyar kisebbség helyzete a kommunista rendszer hatalomra kerülésének időszakában

Abban az időszakban, amikor a kommunista rendszer hatalomra került Romániában, a magyar kisebbség mintegy 1,5 millió főt számláló nemzeti közösséget alkotott.² A két világháború közötti időszakban a magyar kisebbségnek sikerült megőriznie pozícióinak jó részét mind gazdasági, kulturális és oktatási téren, illetve az egyesületi élet vonatkozásában, mind a belső politikai szerveződés tekintetében, aminek következtében a közösség rendelkezett a belső pluralizmust is magában foglaló, teljes értékű párhuzamos társadalom fontosabb jellemzőivel.³

A módszer, amelynek segítségével a kommunista rendszer romániai magyar kisebbségre gyakorolt hatásáról képet próbálunk alkotni, a következő: a közösség helyzetében a kommunizmus bukásáig bekövetkezett változásokat összevetjük az erdélyi magyarság demográfiai, gazdasági, oktatási, tudományos, kulturális és politikai életének azokkal az adottságaival, amelyek a

---

1 * *Forrás:* Comisia Prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: *Raport Final*. Ed. de Tismăneanu, Vladimir; Dobrin, Dobrin; Vasile Cristian. Humanitas, București, 2007. 332–354.

2 Arra vonatkozóan, hogy az 1944 szeptembere és 1945 márciusa közötti időszakban mekkora volt a magyarok részaránya Románia összlakosságához viszonyítva, nem állnak rendelkezésre megbízható adatok. Az 1930. december 31-i népszámlálási adatoknak megfelelően az ország lakosságának mintegy 7,9%-a magyar. S. Manuilă becslése szerint 1939. december 31-én ez az arány megközelítőleg 7,5% – Sabin Manuilă: *Studiu etnografic asupra populației României*. Editura Institutului Central de Statistică, București, 1940, 97. A leginkább releváns forrásnak az 1948 januári népszámlálást tekinthetjük, ennek megfelelően az állampolgárok 9,4%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek; Anton Golopenția – D. C. Georgescu: *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultate provizorii ale recensământului. Probleme economice*, 1948. március, 2. sz. 28–45.

3 A magyar történetírás szerint a két világháború közötti időszakban a romániai magyarok hátrányos megkülönböztetés áldozatai voltak.

Román Kommunista Párt (RKP) hatalomra jutásának az időszakában jellemezték a közösséget.

Ami a demográfiai helyzetet illeti, megállapítható, hogy a határmódosítások és a bekövetkezett népmozgások mélyreható változásokat idéztek elő a romániai magyar kisebbség földrajzi elhelyezkedésében és társadalmi összetételében. 1940–1944 között mintegy 100 000 magyar menekült el Dél-Erdélyből, és mindössze 50%-uk telepedett le Észak-Erdély területén.⁴ A 125 000 magyar identitású zsidó deportálása⁵ a náci nyomásra cselekvő magyar hatóságok által, valamint az észak-erdélyi polgárság, a hivatalnokréteg, illetve az arisztokrácia soraiból kikerült menekültek nagy száma jelentősen meggyengítette a romániai magyarok társadalmi szerkezetét és etnodemográfiai pozícióit. Mindazonáltal az erdélyi városok meghatározó részének lakossága továbbra is túlnyomórészt magyar maradt.⁶

A két világháború között a román államba betagozódott magyar kisebbség legfőbb gazdasági szerveződési formáit a gazdasági és a hitelszövetkezetek, a gazdakörök, illetve a közbirtokosságok jelentették. A Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége, valamint a Hangya Szövetkezetek Központja átfogták a magyar kisebbség gazdasági erőforrásainak legnagyobb részét, és összetett intézményrendszerrel rendelkeztek: gyártó és feldolgozó üzemek, raktárak, a saját termékek értékesítésére szolgáló üzletláncok és egyebek tartoztak hozzájuk. 1945 szeptemberében a két szövetkezeti központhoz 1002 szövetkezet tartozott.⁷ Az Erdélyi Magyar Gazdak Egyesülete a mezőgazdaságból élők érdekeit védte, és mezőgazdasági gépállomásokat tartott fenn vidéken. 1945-ben az egyesület 1100 fiókjának 80 000 bejegyzett tagja volt.⁸ A közbirtokosságok – a székelység sajátos, történelmileg kialakult szerveződési formái – a legelők és erdők feletti közösségi tulajdonformát képviselték. 1946-ban a Románia területén fellelhető erdők körülbelül 11%-a (651 000 hektár) fölött rendelkeztek. Emellett a Csiki Magánjavak

---

4 Dumitru Șandru: *Mișcări de populație în România (1940-1944)*. Editura Enciclopedică, București, 2003. 54–77.; Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Püski Könyvkiadó, Budapest, 1998. 172–173.

5 Dumitru Șandru: i. m. 152.

6 *Enciclopedia României*. București, 1940. 150.; Nyárády R. Károly: *Erdély népesedéstörténete*. KSH Levéltára, Budapest, 2003. 274–275.

7 Nagy Zoltán: Erdély gazdasági életének szövetkezeti megszervezése. *Jog- és Közgazdaságtudományi értekezések*. 4. k. Kolozsvár, 1946, 19–20.

8 *Revízió vagy autonómia? Iratok a román-magyar kapcsolatok történetéről, 1945–1947*. A bevezető tanulmányt írta és összeáll. Fülöp Mihály; sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta Vincze Gábor. [Budapest] Teleki László Alapítvány, 1998. 302–304.

- a közösségi tulajdon egy másik formája - körülbelül 32 700 hold erdőt és több fűrészgyárat felügyelt.⁹

1944 őszén a felekezeti iskolahálózat jelentette az erdélyi magyar oktatás alapját. Ez a hálózat a négy felekezet (katolikus, református, unitárius és evangélikus) összesen 1041 oktatási intézményét foglalta magában, a falusi iskoláktól a gimnáziumokig. Valamennyit egyházi alapokból finanszírozták.¹⁰

A kommunista rendszer hatalomra kerülését megelőző időszakban az erdélyi magyarok tudományos élete három jelentős, kolozsvári székhelyű csúcshintézmény köré szerveződött. Ezek a Ferenc József Tudományegyetem, az Erdélyi Tudományos Intézet és az Erdélyi Múzeum-Egyesület. A kutatásszervezés, a tudományos eredmények önálló kötetekben és folyóiratokban való népszerűsítése, illetve a nagy értékű gyűjtemények mellett a tudományos élet fontos részét képezte a különböző felekezetek, iskolák vagy kulturális alapítványok által fenntartott könyvtárhálózat is. Ezek a gyűjtemények mind tudományos, mind a kulturális örökség szempontjából kivételes állományokkal rendelkeztek. Ilyen volt a gyulafehérvári Batthyaneum, a kolozsvári Lyceum Könyvtár, a marosvásárhelyi Teleki Téka. A zaklatott múltú kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem maga is kiemelkedő infrastruktúrával és anyagi háttérrel rendelkezett, modern egyetemi kórházait is beleértve.¹¹

A politikai élet összefüggésében azzal kell számolni, hogy azok a személyiségek, akik a magyar kisebbséget a két világháború közötti időszakban, illetve 1940–1944 között a politika színterén képviselték, többségükben Magyarországra menekültek, az itthon maradtak közül pedig sokan kerültek internáló táborokba, azt követően, hogy a román hatóságok, illetve a szovjet katonai parancsnokság letartóztatták őket.¹² Dél-Erdélyben, ahol a magyar közösség mindenféle megnyilvánulását még szigorúbb keretek közé

---

9 Arhivele Naționale Direcția Județeană Harghita, fond 78, dosar 223, f. 101–103.

10 Barabás Endre: A magyar iskolaügy helyzete Romániában 1918–1940. *Kisebbségi Körlevél*, 1943. 271–286.; 351–363.

11 Karády, Viktor - Lucian Nastasă: *The Medical Faculty of the University of Kolozsvár/Cluj and its students (1872–1918)*. CEU-CRDE, Budapest-Cluj, 2004.; Nagy Mihály Zoltán - Vincze Gábor: *Autonomisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944 szeptember - 1945 március)*. EME-Pro-Print, Kolozsvár-Csíkszereda, 2004. 218–222.

12 Nagy Mihály Zoltán - Vincze Gábor: i. m. 64.

szorították, 1944 őszével kezdődőleg, állambiztonsági intézkedések ürügyén értelmiségieket és vezető személyiségeket vettek őrizetbe.¹³

Az elszenvedett súlyos veszteségek ellenére a kommunista hatalomátvétel pillanatában a magyar kisebbség erős gazdasági alappal, mélyen gyökerező önszerveződési hagyományokkal, és kiterjedt nyelvi és kulturális identitásának megőrzését és fejlesztését lehetővé tevő intézményrendszerrel bíró közösség volt.

A kommunista diktatúra számára a magyar közösség ideológiai alávetése igazi kihívást jelentett. Azokat a nehézségeket, amelyek e törekvésében akadályozták a román hatóságokat, a kommunista rendszer időszakában taktikusan felhasználták a magyar kisebbség tagjaival szembeni általános gyanakvás légkörének fenntartására, és, ezzel szoros összefüggésben, a rendszer stabilitására potenciális veszélyt jelentő személyekre irányuló megfigyelő és megfélemlítő struktúrák fenntartásának igazolására.

A kommunista diktatúra időszakának korszakolása a magyar kisebbség helyzetére gyakorolt hatása szempontjából

1944 végétől a magyar közösség és az elit nem elhanyagolható része nyitott a baloldali mozgalmak irányába. Ezt a jelenséget két egymással szorosan összefüggő tényező befolyásolta. Elsősorban a szovjet diplomácia taktikáját kell említeni, amely 1944. november 14. és 1945. március 13. között a romániai kommunistákat bizta meg azzal, hogy képviseljék az akkori nemzeti érdek szempontjából a legérzékenyebbnek számító ügyet, Észak-Erdély visszatértét román fennhatóság alá. A cél a párt népszerűségének növelése volt nemcsak a románok, hanem az erdélyi magyar lakosság körében is. Románia két világháború közötti kisebbségpolitikáját az erdélyi magyaroknak jelentős része ugyanis kudarcként élte meg, amelynek súlyos következményei voltak a magyar közösség túlélési esélyeire nézve.¹⁴

E kérdéssel kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy az RKP, egy olyan időszakban, amikor Észak-Erdély sorsa még bizonytalannak tűnt, kiváló taktikai érzékkel politizált, és arra törekedett, hogy visszaszorítsa a román nacionalista kilengéseket, és lejárassa a kisebbségellenes túlkapásokért fele-

---

13 Arhivele Naționale Istorice Centrale (a továbbiakban: ANIC), fond 1474, dosar 159/1944, f. 310; uo., dosar 113/1944, f. 203; uo., dosar 149/1944, f. 9. Több magyar történész úgy véli, hogy ezek az internálások etnikai alapon történtek.

14 Horváth Andor: Istории paralele cu un personaj central. In Andreea Andreescu - Lucian Nastasă - Andrea Varga (ed.): *Minoritățile etnoculturale. Mărturii documentare: Maghiarii din România (1945-1955)*. CRDE, Cluj, 2002. 855-856.

lőssé tehető történelmi pártokat. E manőverek révén a Moszkvával szorosan együttműködő RKP-nak sikerült elérnie, hogy a magyar közösség élére baloldali kötődésű vezetők kerüljenek, emellett sikerült ellenőrzése alá vonnia a magyar kisebbség legjelentősebb politikai szervezetét, a Magyar Népi Szövetséget (MNSZ) is, amely 1944 októberében felváltotta a két világháború között már létező, de a magyar kisebbség életében addig marginális szerepet betöltő Magyar Dolgozók Szövetségét (MADOSZ). Az új szervezet megőrizte a MADOSZ ideológiai irányultságát, illetve az RKP-val szembeni lojalitását, és a két alakulat közötti folytonosság az MNSZ csúcsovezetésének összetételében is megnyilvánult.

A magyar kisebbség politikai életében bekövetkezett balratolódás másik oka abban kereshető, hogy több erdélyi magyar vezető az egyetlen járható útnak tekintette a román kommunistákkal való együttműködést. Úgy vélték, ez az egyetlen lehetőség a magyar kisebbség helyzetének konszolidációjára egy olyan országban, amely láthatóan a Szovjetunió érdekszférájához fog tartozni. Ennek megfelelően az MNSZ nemcsak átvette a két világháború között kialakult baloldali hagyományokat, hanem egyben kirekesztette soraiból mindazokat, akiket az RKP azzal vádolt, hogy politikailag kompromittáltak. Miután azokat is elszigetelte, akik más irányvonalba kívánták terelni a szervezetet, politikai alternatívák hiányában az MNSZ-nek sikerült az erdélyi magyar lakosságot megnyerni a baloldali tömb támogatására.¹⁵

A magyar kisebbség szempontjából a romániai kommunista rendszer korszakolását az RKP (illetve [1948–1965 között] a Román Munkáspárt – RMP) nemzetiségpolitikájában végbement fontosabb irányváltások határozzák meg: a prioritások felülvizsgálata a párizsi békeszerződés 1947. február 10-i aláírását követően, az 1956-os magyarországi forradalom, Gh. Gheorghiu-Dej halála, a Ceaușescu kisebbségi politikájában alkalmazott engedmények időszakának vége és a nemzeti kommunizmus programja meghonosításának kezdete 1972-ben.

Az átmeneti időszak, 1945–1948

Bár a baloldali pártok már 1944 őszén jelentős politikai befolyásra tettek szert a magyar közösségben, a román kommunista rendszer első fázisa a Petru Groza-kormány 1945. március 6-i hatalomátvételével vette kezdetét, és a kolozsvári *Igazság* c. napilapban 1947. május 22-én közreadott, „A romániai magyarság útja” címet viselő írással zárult le. A cikk szerzője Luka László, az RKP Politikai Bizottságának tagja, a „magyar kérdés” felelőse volt.

¹⁵ Horváth Andor: i.m. 856.

A kezdeti időszakot egy leginkább populistának és kétszínűnek nevezhető politika jellemezte az RKP részéről, amelynek célja a hatalmi kulcspozíciók megszerzése volt, mégpedig a magyar lakosság támogatásával. A kisebbségekkel kapcsolatos politikát alapvetően meghatározták a párizsi békekonferenciára való előkészületek.¹⁶ A két világháború közötti negatív tapasztalatokból okulva, amikor a román állam kisebbségpolitikája hozzájárult a magyar revizionizmus népszerűségének a növekedéséhez,¹⁷ a baloldali erők – miként azt az előzőekben láttuk – megpróbálták életképes alternatívát kínálni. Ez az alternatíva a magyar közösség integrálása volt egy erős politikai szervezet, az MNSZ segítségével, amely önkényesen az egész magyar kisebbség kizárólagos politikai képviselőjének nyilvánította magát.

Az MNSZ és az RKP közötti szoros kapcsolatok lehetővé tették annak a programnak a kidolgozását, amely az MNSZ és a Országos Demokrata Arcvonal közötti együttműködés elveit alapozta meg. A dokumentum, amely a Kolozsváron 1945. március 13-án megtartott minisztertanácsi ülés napirendjén szerepelt, többek között a következő elvárásokat tartalmazta: arányos képviselet biztosítása a kormányban; önkormányzat azokban a közigazgatási egységekben, ahol a magyar lakosság meghaladja az 50%-ot; a magyar nyelv hivatalos nyelvként való elismerése Erdélyben; magyar nyelvű oktatás az elemi iskolától az egyetemig; a magyar egyházak jogegyenlősége a Román Ortodox Egyházzal; a magyar kulturális intézmények fennmaradásának lehetővé tétele és állami támogatása; a nemzeti jelképek korlátozás nélküli használata.¹⁸ Másrészt az MNSZ mint az erdélyi magyarság politikai képviselője nyilvános állásfoglalásra kényszerült a területi kérdést illetően: 1945 novemberében, az MNSZ képviselőinek Marosvásárhelyen tartott konferenciáján elfogadtak egy nyilatkozatot, amely kimondta, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés, hanem elsősorban a demokrácia megerősítésétől, a nemzetiségek jogegyenlőségének megvalósításától függ. Noha a marosvásárhelyi nyilatkozat éppen a fentebb említett célokat ásta alá, a román baloldali erők és a magyar kisebbség képviseletére vállalkozó szervezet közötti együttműködés alapja lényegileg változatlan maradt: az MNSZ továbbra is támogatta a népi demokrácia megszilárdítá-

---

16 Olti Ágoston: A Román Békeelőkészítő Bizottság tevékenysége 1944-1946. *Századok*, 2007. 1. sz. 29-57.

17 ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri - Serviciul Special de Informații, dosar 57/1946, f. 1-5.

18 Erdélyi Múzeum Egyesület Kézirattára. Kolozsvár, Demeter János hagyatéka. Sz. n.; A. Andreescu - L. Nastasă - A. Varga (ed.): i. m. 62-65.

sát, míg az RKP elfogadta, hogy a magyar kisebbség ne egyéneként, hanem az MNSZ által képviselt közösségként integrálódjon a román államba.

A szovjet katonai vezetés beavatkozása az észak-erdélyi kérdésbe megoldást hozott a Kolozsvári Tudományegyetem vitatott ügyében. 1945. május 29-én két királyi dekrétumot adtak ki, amelyek két önálló, egy román és egy magyar tan nyelvű egyetem létrehozásáról rendelkeztek.¹⁹ A későbbiekben e két intézmény a Babeş Egyetem, illetve a Bolyai Egyetem elnevezést vették fel. Mivel az 1944 szeptemberétől kolozsvári Magyar Tudományegyetem néven működő intézmény és a Bolyai Egyetem közötti jogfolytonosságot nem ismerték el, az előbbi intézmény infrastruktúráját majdnem teljes egészében a Babeş Egyetem vette át.

A párizsi békeszerződés aláírása után a prioritások megváltozásának jelei hamar megmutatkoztak. Mindössze három hónappal az aláírás után Luka László említett cikke arra szólított fel, hogy tisztogatásokat kell végrehajtani mind az MNSZ vezetőségében, mind a magyar közösségben. Ez egy olyan korszak kezdetét jelentette, amely során az MNSZ kiemelkedő személyiségei, maguk a baloldali erőkkel való együttműködés politikájának a kezdeményezői, az állambiztonsági szervek látókörébe kerültek: „soviniszta megnyilvánulások”, vagy „a románok érdekei elleni és a magyar revizionizmust szolgáló szubverzió” vádjával illették őket, és az 1949–1958 közötti időszakban több egymást követő letartóztatási hullám áldozataivá váltak.²⁰ A Belügyminisztérium 1947. május 15-i határozata alapján románosítási kampány kezdődött az erdélyi nagyvárosokban.²¹ Ezzel párhuzamosan, 1947 nyarán megkezdődött a román államtól viszonylagos gazdasági függetlenséget biztosító közösségi intézmények felszámolása. 1947–1948-tól

---

19 1945. évi 406. sz. Királyi Dekrétum az I. Ferdinánd Király Egyetem és más román oktatási intézmények visszakerüléséről Észak-Erdély területére, illetve 1945. évi 407. sz. Királyi Dekrétum a Kolozsvári Magyar Tudományegyetem létrehozásáról. A dekrétumokat a minisztertanács 1945. évi 817. sz. határozata alapján tették közzé: *Monitorul Oficial*, 1945. május 29. 119. sz. 4423–4424.

20 Luka László, miután jelentős mértékben hozzájárult az „osztályellenségek” felszámolásához, maga is a tisztogatási hullámok áldozatává vált, 1952-ben ugyanis az államgazdaság aláásásával és a volt állambiztonsági szolgálattal fenntartott kapcsolatokkal vádolták meg – ACNSAS, Fond. Penal. 148. Vasile Luca. A letartóztatottak közül megemlíthetjük még Kurkó Gyárfást (letartóztatva 1949. november 3.), Csögör Lajost (letartóztatva 1949. november 3.), Balogh Edgárt (letartóztatva, 1952. augusztus 30.), Jordáky Lajost (letartóztatva 1952. augusztus 29.) és Demeter Jánost (letartóztatva 1952. augusztus 30.) – ACNSAS, Fond Penal. Dos 217. vol. 1–7.

21 A Belügyminisztérium 3278 sz. rendelete a nagyvárosokba való betelepülést korlátozó intézkedésekre vonatkozóan. *Monitorul Oficial* 1947. május 15. 196. sz. 3800–3802.

kezdődően szinte lehetetlenné vált a Magyarországra való utazás, a két „szomszédos és baráti” állam között valóságos vasfüggöny ereszkedett le.

A sztálini típusú integráció időszaka, 1948–1956

Ez az időszak az RMP 1948. december 12-i, a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos határozatának közzétételével veszi kezdetét, és az 1956-os magyar forradalommal zárult le. A korszaknak a magyar kisebbségre gyakorolt hatás szempontjából lényeges elemei a romániai magyarságra nézve kedvező, Petru Groza által vezetett kormányok integratív politikájának a feladása, illetve a hangsúly áthelyezése a nemzetiségi kérdéstről az „osztályharc” problematikájára. A következő években programértékűvé váló RMP-határozat megalapozta a magyar kérdéssel kapcsolatos politikát is. A dokumentum „kollektív bűnösséggel” vádolta a kisebbségeket, és kinyilvánította, hogy az együtt élő nemzetiségek problémáit minden esetben alá kell rendelni a proletariátus elsőbbséget élvező feladatainak.²²

A nemzetiségekkel szemben alkalmazott politika sztálini modelljét fokozatosan vették át a Magyar Autonóm Tartomány (MAT) 1952-ben történő létrehozása, majd az MNSZ 1953-ban való felszámolása révén. A „transzmissziós szíj” szerepét betöltő MNSZ eltűnésével a magyar kisebbség integrálása már nem képzelhető el közösségi alapon, hanem csakis osztálykritériumok szerint.

Ebben az időszakban folytatódik – a közösségi javakat fokozatosan az állam tulajdonába juttató államosítási hullámok következtében – a magyar közösség pozícióinak gyengítése mind gazdasági értelemben, mind társadalmi és kulturális szempontból. Egy 1948-as, a gazdasági tevékenységet nem folytató jogi személyekre vonatkozó rendelet értelmében az Igazságügyi Minisztérium ellenőrző és felügyelő bizottsága megkezdte a kisebbségek kulturális és gazdasági egyesületeinek felszámolását. Ezen intézkedések következtében vagyunk az állam tulajdonába került. Az egyesületi élet elleni hadjáratot arra a vádra alapozták, miszerint ezek az egyesületek otthont adnak „a magyar ellenállási mozgalomnak”. Az „osztályellenségek” elleni adáz harc nem volt tekintettel a nemzetiségi hovatartozásra. Ez súlyosan érintette a magyar értelmiséget is.

---

22 ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 230/1949, f. 1–12.

A társadalom feletti teljes ellenőrzés időszaka, 1957–1965

A kommunista diktatúra romániai történetének ez a szakasza az 1956 utáni megtorlásokkal kezdődik, és jelképes lezárásának Gheorghiu-Dej 1965. március 19-én bekövetkezett halála tekinthető.

A magyar forradalom iránti rokonszenv különböző megnyilvánulási formái soha nem látott megtorlási hullámot vontak maguk után. Az RMP ezeket a megnyilvánulásokat nem az antikommunista vagy szovjetellenes fellépés formáiként értelmezte, amint az a valóságban természetes lett volna, hanem azokat a román állam ellen irányuló „nacionalista és ellenséges” magatartásnak minősítette. A párt értelmezésében a magyarországi forradalom iránti szimpátiahullámot a nemzetiségek irányában korábban alkalmazott nem megfelelő politika váltotta ki. Az a tény, hogy a tüntetők túlnyomórészt fiatalok voltak, annak a vélekedésnek az elterjedését eredményezte, a kisebbségek nyelvén oktató intézmények működtetése súlyos hiba volt, mivel ezek a „magyar nacionalizmus”, illetve a „szeparatizmus” fészkeivé váltak.

Az 1956-os események megfelelő alkalmat adtak a Securitate megfigyelő szolgálatainak a mozgósítására. Az informátori hálózat kiterjesztése elsősorban két társadalmi kategóriát célt meg: a papságot és a pedagógusokat. Azzal gyanúsították őket, hogy a fiatalságot a román néppel való békés együttélés ellen hangolják.

Az enyhülés és a látszólagos liberalizáció időszaka, 1966–1971

Gheorghiu-Dej halála után, Nicolae Ceaușescunak az RKP KB főtitkárává választásával olyan időszak veszi kezdetét, amely során enyhült a társadalom fölött gyakorolt ellenőrzés, és viszonylagos liberalizáció következett be a pártnak a magyar kisebbséggel szembeni politikájában is, legfőképpen 1968 után.

A liberalizáció látszata ellenére az RKP kisebbségpolitikáját továbbra is a kettősség jellemezte. Az RKP 1965. július 19–24. között megtartott IX. kongresszusán Ceaușescu kijelentette: a „nemzetiségi kérdés” „véglegesen megoldott”. Ennek ellenére ebben az időszakban számos ellentmondásos intézkedést hoznak: az új, 1965 augusztusában elfogadott Alkotmány újra bevezeti az „együtt élő nemzetiség” fogalmát, és a KB Titkárságán belül újjáalakul egy 1959-ben felszámolt bizottság, amelyet a nemzeti kisebbségek problémáinak a megoldásával bíznak meg; 1967-ben megszűnik a Maros-Magyar Autonóm Tartomány, és elkezdődik a közigazgatási és területi át-

szervezés, amely nem volt tekintettel a magyar kisebbség igényeire;²³ 1968 júniusában Ceaușescu elutasítja a magyar kisebbség kérelmét egy új nemzetiségi státútum elfogadásával kapcsolatban, illetve a magyar nyelvű oktatással kapcsolatos engedményeket illetően, azonban az RKP KB októberi ülésén a kisebbségek nyelvhasználati jogainak az oktatás és a kultúra más területein való kiterjesztése mellett foglal állást; ugyanekkor döntés születik a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának megalakításáról; 1970-ben a tömegkommunikáció új orgánumai jönnek létre, amelyek nagy hatást gyakorolnak a magyar kisebbség kulturális életére, mint például a Kriterion Kiadó, a Román Televízió magyar adása/szerkesztősége, *A Hét* című kulturális hetilap.

Az engedményekkel párhuzamosan megkezdődik a többségében magyarlakta vidékek románosítási politikájának leleményes kivitelezése, az egy évtizeddel korábban beindított iparosítás folytatása révén. Ez a törekvés az RKP X. kongresszusán (1969. augusztus 6–12.) elfogadott irányelvekben nyert konkrét formákat, amelyek a „sokoldalúan fejlett”, lényegileg homogén, és a kapitalista társadalomhoz képest minden tekintetben felsőbbrendű társadalom vízióját vetítették előre.

A nemzeti kommunizmus programjának időszaka, 1972–1989

Ceaușescu Kínában és Észak-Koreában tett látogatásai alatt szerzett benyomásai által ihletett „Júliusi tézisek” 1971-es közzétételével kezdetét vette a radikális resztalinizáció és a személyi kultusz megnyilvánulásainak korábban nem tapasztalt korszaka, amely a magyar kisebbségre nézve is drámai következményekkel járt.

A Ceaușescu által kíméletlenül érvényesített nemzeti kommunizmus programja álcázás nélkül törekedett az etnikailag homogén állam létrehozására. Mindezt egyfelől az erőltetett asszimiláció módszerével kívánták elérni, másfelől szerepet játszott egy hallgatolagos egyezmény is, amely alapján a román állam megkönnyítette a Magyarországra való kivándorlást a „családegyesítés” céljából benyújtott áttelepitési kérelmek esetén. Az asszimilációs program fontos elemét képezte továbbá a még fennmaradt magyar nyelvű oktatási intézményeknek a fokozatos elszorítása, a magyarok bizonyos szakmákból és állásokból való kiszorítása, a magyar többségű erdélyi városok etnikai összetételének megváltoztatása, akárcsak a későbbi terü-

---

23 Novák Csaba Zoltán: A megyésítés előkészítése és a nemzetiségi kérdés. *Integrációs stratégiák a magyar kisebbség történetében*. Szerk. Bárdi Nándor – Simon Attila. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 405–421.

letrendezési, az ún. „szisztematizálási” terv. A pártban, a hadseregben és a Securitatében drasztikusan visszaesett a magyarok számaránya, csupán néhány, Ceaușescu bizalmasának számító káder tudta megőrizni pozícióját.

Ezekkel az intézkedésekkel párhuzamosan a nyilvánosságból fokozatosan száműztek mindent, ami a kisebbségekkel volt kapcsolatos. Az RKP 1984-ben lezajlott XIII. Kongresszusát követően az „együtt élő nemzetiség” fogalma fokozatosan eltűnt a nyilvános beszédből, helyét a „magyar származású román dolgozók” körülírás vette át. Még a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa megnevezést is a Magyar Nemzetiségű Román Dolgozók Tanácsa elnevezéssel helyettesítették. 1985-ben leállították a román televízió területi szerkesztőségeinek a kisebbségi nyelveken sugárzott adásait, a múzeumok gyűjteményeiből eltávolították a nemzeti kisebbségek történelmére vonatkozó anyagokat, 1988-tól pedig a településnevek mind a sajtóban, mind a nemzeti kisebbségek kiadványaiban kizárólag románul jelenhettek meg. A gazdasági helyzet romlásának és az életszínvonal csökkenésének kontextusában a magyarelles propaganda egyre agresszívbbé vált.

Ennek a folyamatnak a felgyorsulására a magyar közösség tagjai ellenállási mozgalmak megszervezésével és törvénytelen vagy törvényes formában zajló, Magyarországra vagy a Nyugatra irányuló tömeges kivándorlással válaszoltak. Ismertek olyan esetek, amikor a Securitate megtorló intézkedései a magyar kisebbség egyes tagjait öngyilkosságba hajszolták.

A kommunista rendszernek a magyar kisebbség helyzetére gyakorolt hatásainak mérlege

A soron következő elemzés három szinten vizsgálja a kérdést: kitér egyfelől azokra a következményekre, amelyek az államközi kapcsolatok alakulásából adódtak a magyar kisebbség helyzetére nézve, elemzi továbbá a legfontosabb politikai szervezetek szerepét, és végül megvizsgálja a pártállam ágazati politikáinak a romániai magyar kisebbségre gyakorolt hatását.

Az államközi kapcsolatok hatása: a Szovjetunió, illetve az RNK/RMP és az MNK/MSZMP közötti kapcsolatok alakulásának szerepe

A második világháború után Magyarország és Románia kapcsolatrendszerét egyrészt a Szovjetunió szatellit-politikája, másrészt a magyar kormány álláspontjával szembeni román részről megnyilvánuló mélységes bizalmatlanság határozta meg. A párizsi békeszerződés aláírását követően, noha a román fél szinte folyamatosan fenntartotta a magyar kormány állító-

lagos revíziós terveivel szembeni gyanakvását, Magyarországnak nem volt sem hatalma, sem akarata, sem lehetősége arra, hogy egyáltalán vitát nyisson Erdély hovátartozásáról.²⁴ 1948. január 24-én a Moszkva által létrehozott szövetségi rendszer keretében a két ország kölcsönös barátsági és segítségnyújtási szerződést kötött. Annak ellenére, hogy Magyarország és Románia szövetségessé váltak, a negyvenes és ötvenes években továbbra is mély kölcsönös bizalmatlanság jellemezte a két ország kapcsolatát.

A két állampárt közötti közeledés az 1956-os magyar forradalom után azt eredményezte, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetősége szükségesnek látta hivatalosan kijelenteni: Magyarországnak nincsenek területi követelésesei Romániával szemben.²⁵

Az 1960-as évek végéig a két párt közötti kapcsolatok alakulására a Szovjetunió gyakorolt befolyást, amelynek következtében a román-magyar véleménykülönbségek nem kerülhettek felszínre. Az 1958-as és 1959-es kétoldali tárgyalások eredménytelenségének tapasztalatából kiindulva Magyarország szovjet közvetítéssel próbált befolyást gyakorolni a kisebbségek kérdésében hozott román döntésekre. Tehetetlenül szemlélve az RMP-nek a magyar kérdéshez való viszonyulásának megváltozását, amely főként a Babeş és a Bolyai Egyetemek egyesítését követően lett nyilvánvaló, az MSZMP vezetősége az SZKP felső vezetését próbálta megnyerni közvetítőnek a romániai magyar kisebbség ügyében.²⁶

Habár mindkét ország a szocialista táborhoz tartozott, a két párt vezetősége között csak kevés alkalommal került sor kétoldali találkozóira (1966, 1972, 1977, 1988). Ezekon a találkozókön a magyar fél rendszerint rendkívül tapintatosan vetette fel a magyar kisebbség kérdését²⁷, ennek ellenére a találkozók légköre gyakran vált feszültté. A magyar fél által felvetett kérdések a kétoldali kapcsolatok kiszélesítésére, a határátlépés megkönnyítésére, a turisztikai, gazdasági és kulturális együttműködés fejlesztésére vonatkoztak. A román fél negatívan állt hozzá a könyvek és más kulturális termékek cseréjéhez, mivel e mögött revíziós célokat gyanított.

24 Horváth Andor: i. m. 860; Fülöp Mihály - Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Aula könyvkiadó, Budapest, 1998.

25 ANIC, fond CC al PCR - Secția Relații Externe, dosar 53/1958, f. 2-161.

26 A budapesti szovjet nagykövetség 1958. és 1961. évi jelentései a román-magyar kapcsolatokról. Arhiv Vnyesnyej Polityiki Rosszjizskoj Federacii f. 077. op. 39. 203. 45. Közzétette Baráth Magdolna: Két szovjet diplomáciai irat a magyar-román kapcsolatokról. A magyar-román viszony - szovjet szemmel, 1954-1964. *Múltunk*, 2003, 4. sz. 218-224.

27 Az 1977. évi találkozó alkalmával Kádár János kérte, hogy a magyar kisebbség ügyét is vegyék be a kétoldali találkozók napirendjébe.

1985 után a kétoldalú kapcsolatok alakulását is negatívan érintette az RKP fokozódó magyarellenes politikája. A megszorító intézkedések és a Magyarországra irányuló kivándorlási hullám²⁸ arra készítette az MSZMP vezetőségét, hogy újra felvegye a kérdést a kétoldalú tárgyalások témái közé. Minekutána az 1988-as magas szintű találkozó alkalmával Ceaușescu minden kérést visszautasított, a magyar kormány kénytelen volt diplomáciai úton tiltakozni a Helsinkii Egyezmény megszegése miatt. Ezen erőfeszítések ellenére összességében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a két szomszédos ország közötti kapcsolat inkább negatív hatással volt a romániai magyar kisebbség helyzetére.

A legfontosabb politikai intézmények, illetve struktúrák szerepe

A kommunista diktatúra időszakában a magyarok politikai integrációja a román állam szerkezetébe különböző intézmények és szervezetek révén valósult meg. Az első szakaszban, 1945–1948 között ezt a szerepet az MNSZ vállalta fel, amelynek két fő célja volt: a magyar közösség integrálása, egyfelől, és sajátos közösségi érdekeinek a képviselése a romániai politikában, másfelől. A román politikai rendszer keretében az MNSZ etnikai érdekképviselői szervezatként határozta meg önmagát, és, ahogyan azt az előzőekben láttuk, alárendelte magát az RKP politikájának. Annak ellenére, hogy ez a politikai felzárkózás a magyar tömegek részéről nem egy ideológiai választás volt, az erdélyi magyarság azt remélte, hogy az MNSZ-en keresztül a magyar közösség továbbra is ápolhatja önrendelkezési hagyományait.²⁹ Ennek a célnak a nyílt vállalása képezte az MNSZ legfőbb vonzerejét, amely rövid idő alatt a legnagyobb támogatói bázissal rendelkező szervezet lett: 1945 májusában már nem kevesebb, mint 387 753 tagot számlált.

Az MNSZ azonban nem tudta sikerrel teljesíteni a vállalt küldetést, az érdekérvényesítést: az erőviszonyok csak azon magyar érdekek érvényesítését tették lehetővé számára, amelyek összhangban voltak az RKP politikájával.³⁰ 1948–1950 között, amikor a hatalom megszilárdításához már nem volt szükség a magyar lakosság támogatására, az MNSZ érdekvédelmi part-

---

28 1986–1989 között a Magyarországra kivándoroltak száma 29 816-ra emelkedett. Nincsenek pontos adataink a visszautasított vagy az illegális határátlépés során elfogott személyek számáról, mivel a határvédelmi egységek archívumai jelen pillanatban nem kutathatók.

29 Nagy Mihály Zoltán: Érdekvédelem és pártpolitika. In Bárdi Nándor - Simon Attila (szerk.): i. m. 343–366.

30 Jól példázta ezt az MNSZ elnökének, Kurkó Gyárfásnak az önkritikája. ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar 295/1945, f. 2–3.

ból fokozatosan átalakult az RKP utasításait közvetítő egyszerű „transzmisziós szíjja”. 1953-ban az RKP utasítására az MNSZ „feloszlatta magát”.³¹

A magyarok jelenlétének az RKP struktúráiban komoly hagyománya volt már a két világháború közötti időszakban is, arányuk 1933-ban körülbelül 25% volt. 1945 júliusában a párttagok 19,2%-a volt magyar nemzetiségű.³² Bár 1946–1947 folyamán ez az arány 14–15%-ra csökkent, a magyar közösség továbbra is túlreprezentált volt mind a párttagok összlétszáma tekintetében, mind a számottevő magyar lakossággal rendelkező erdélyi központok regionális és municipiumi pártnomenklatúrájában. Az első kiegyensúlyozódás az 1948–1952 közötti párttisztogatások eredménye, a legmélyrehatóbb változások pedig 1957–1958-ban következtek be.³³

A magyarok ilyen nagy arányú jelenléte az RKP soraiban több okra is visszavehető. Ezek közül megemlíthetjük a román hatóságok 1944 őszen Észak-Erdélyben elkövetett visszaéléseit, a Maniu-gárda akcióit, a marxiz-leninista doktrína álláspontját a nemzetiségi kérdésben, a magyarok nagy arányát a városi lakosság és a munkásság körében.

A magyar – és emellett a zsidó – kisebbség pártbeli túlreprezentáltsága kapcsán elterjedt az a felfogás, miszerint a Román Kommunista Párt hatalomra jutásáért elsősorban a magyarok és a zsidók tehetők felelőssé. A korabeli viszonyok empirikus adatokra épülő elemzése azonban nem igazolja a fenti állítás valóságtartalmát. Való igaz, hogy a magyar és a zsidó közösség nem kevés tagja a már említett okokból kifolyólag fontos szövetségesei voltak a román kommunistáknak. Tévedés lenne azonban azt állítani, hogy meghatározó szerepet tölthettek be a kommunista rendszer kialakulásában. Egyrészt nem tölthettek be tényleges hatalmi pozíciókat a kommunista pártban, másrészt maga a román pártvezetés is mindvégig gyanakvással kezelte a más nemzetiséghez tartozókat, legfőképpen a magyarokat.³⁴

A nemzetiségi kérdés új szempontú megközelítésének látszólagos céljával az RKP vezetősége 1968-ban egy újabb szervezetet hozott létre az együtt élő nemzetiségek integrálásának és mozgósításának biztosítása érdekében: a Magyar (illetve a Német) Nemzetiségű Dolgozók Tanácsát. A Tanács központi bizottságában minden jelentős romániai magyar (illetve német)

31 A. Andreescu - L. Nastasă - A. Varga (ed.): i. m. 730–736.

32 ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie dosar 40/1945, f. 3.

33 Mioara Anton: 1948–1950. Anatomia puterii. Fideli și indezirabili în PMR 1948–1950. *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, vol. 1, 2002. 151; ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar 9/1958, f. 14.

34 Lucian Nastasă: Studiu introductiv. In A. Andreescu - L. Nastasă - A. Varga (ed.): *Minoritățile etnoculturale. Mărturiile documentare: Maghiarii din România (1956–1968)*. CRDE, Cluj, 2003. 18–22.

értelmiséginek jutott szerep. Ezeknek a tanácsoknak a létrehozása azt az ígéretet hordozta, hogy a párt tekintetbe fogja venni a kisebbségek álláspontját. Viszonylag rövid idő elteltével bebizonyosodott azonban, hogy a szervezetek pusztán tanácsadói szerepet töltenek be, és nincs joguk még a plenáris ülés összehívására sem. Az 1969–1980 közötti időszakban a székhellyel, költségvetéssel, alkalmazottakkal és tagsággal nem rendelkező tanácsok tevékenysége semmilyen konkrét hatást nem gyakorolt az RKP kisebbségpolitikájára, az 1980-as években pedig a szerepük arra korlátozódott, hogy a pártpolitikát közvetítsék a társadalmi, kulturális és gazdasági élet minden területe felé.³⁵

A kommunista korszak legfőbb elnyomó szerve, a Securitate alkalmazottainak az etnikai összetétele kezdetben szintén a kisebbségek integrálásának a politikáját tükrözte. A magyar nemzetiségű tisztek elsősorban a pártapparátusból kerültek át az állambiztonsághoz, főként az adminisztratív, illetve a káderosztályról. Bár országos szinten a magyarok sohasem voltak túlreprezentálva, az 1950-es évek elején a magyarok és a magyarul beszélő zsidók aránya a Securitatén belül jelentős volt (1950-ben az összes alkalmazottból csak 247 tisztt, azaz 6,2% volt magyar; számuk enyhén növekszik 1956-ban, amikor is 7,7%-ot tesz ki, majd fokozatosan csökken 1958 után).³⁶ A Belügyminisztérium egyik titkos kimutatása szerint 1958-ban a MAT-ban dolgozó operatív tiszteknek körülbelül a 70%-a volt magyar nemzetiségű.³⁷ Az 1960-as évek elején a legtöbb magyar származású tisztet és altisztet tartalékállományba helyezték vagy elbocsátották.

Megállapítható következőképpen, hogy a magyar közösségnek a kommunista ideológia által vezérelt román állam struktúráiba való politikai integrálására tett kísérletek sorra kudarcot vallottak.

A kommunista állampárt politikájának hatása a gazdasági és társadalmi élet különböző területein

Bár a kommunista rendszer működésének áldatlan következményei egyenlő módon, nemzetiségre való tekintet nélkül Románia minden állampolgárát sújtották, bizonyos területeken a kommunista hatóságok által érvé-

35 ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar 13/1984, f. 1–50.; uo. dosar 26/1984, f. 12–14.

36 Dennis Deletant: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948–1965*. Editura Polirom, Iași, 2001. 114.

37 Az ügynökhálózatallal rendelkező tisztek 1958. február 5-i keltezésű kimutatása. ACNSAS, fond Documentar, dosar 81, vol. 1, f. 39–41.

nyesített politika a magyar kisebbség tagjaira különösképpen kihatott, veszélybe sodorva a közösségi lét alapjait, a hagyományok, a nyelvi és kulturális identitás megőrzését. Ezek a területek a következők voltak: a közösségi lét gazdasági alapjai, a magyar nyelvű oktatás, a kulturális élet, a kisebbségi felekezetek, a közösség társadalmi szerkezete és a túlnyomórészt magyar lakosságú vidékek közigazgatási-területi megszervezése.

A kommunista rendszer hatása a magyar kisebbség gazdasági helyzetére

A kommunista rendszer uralomra jutásának és megszilárdulásának időszakában a CASBI-törvény (Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice – Ellenséges Javakat Kezelő és Felügyelő Pénztár), az 1945-ös agrárreform, az 1948-as államosítási folyamat és a szövetkezetek állami irányítás alá kerülése járt a legsúlyosabb következményekkel a magyar kisebbség gazdasági helyzetére nézve. Bár ezek az intézkedések közvetlenül nem a kisebbségeket célozták, a jogszabályok és a végrehajtási utasítások megfogalmazása, valamint azok gyakorlatba való átültetése során a kisebbségi közösségek tagjait ért gazdasági veszteségek súlyosabbak voltak, mint a többségi társadalom egészét érintő kisajátítások.

Az 1944. szeptember 12-i fegyverszüneti egyezmény előírta az ellenséges államok, valamint azok állampolgárai Románia területén levő javainak zárolását.³⁸ A nemzetközi jogban ismeretlen „vélelmezett ellenségek” kategóriáját kiterjesztették nemcsak a magyar és német állampolgárokra, hanem azon román állampolgárokra is, akik az egyezmény aláírása előtt vagy után Németországba és Magyarországra menekültek. A „vélelmezett ellenségek” azonosítása a CASBI helyi szerveinek a feladata volt, azok pedig tetszésük szerint értelmezték ezt a kategóriát. A gyakorlatban az ilyenként azonosított személyek nagy része magyar vagy német volt, javaik pedig (házak, földek, vállalatok stb.) a CASBI felügyelete alá kerültek.³⁹ Az ellenséges vidéki javakról készült egyik jelentés szerint, ezek nagy része a számottevő kisebbségi lakossal rendelkező megyékben volt: Temes-Torontálban, Háromszéken, Maros megyében.⁴⁰

Hasonló helyzetekről számolnak be az agrárreform végrehajtásával kapcsolatban is. A kisajátítás az 50 hektár feletti földdel rendelkező „földbirto-

---

38 Florian Banu: *Asalt asupra economiei României*. Editura Nemira, București, 2004.

39 A. Andreescu – L. Nastasă – A. Varga (ed.): *Minoritățile etnoculturale. Mărturiile documentare: Maghiarii din România (1945–1955)*. Id. kiad. 140.

40 Banu: *i. m.* 83.

kosokat” célozta, de a törvény további kisajátítandó csoportokat is feltüntetett, mint az „abszентisták”, a „kollaboránsok” és a „menekültek” körét. Ezeknek a csoportoknak a meghatározása pontatlan volt, és a gyakorlatban csak a magyar vagy német nemzetiségű román állampolgárokat sújtotta. Az érintettség megállapítása egyszerű nyilatkozatok alapján történt.⁴¹ Számos vegyes lakosságú településen a helyi, román nemzetiségűekből álló földosztó bizottság elvette a magyar lakosság javait, az agrárreform végrehajtási utasításaira hivatkozva.⁴² A Központi Agrárreform Bizottságba csak 1946-ban választanak be egy magyar képviselőt, aki kizárólag azokon az üléseken vehetett részt, amelyekben a magyar kisebbségre vonatkozó kérdésekben is döntöttek, és szavazatának csak konzultatív értéke volt.⁴³

Nem áll rendelkezésünkre elégséges adat a magyar kisebbség kárára és hasznára végrehajtott elkobzásokról és földosztásokról. A Mezőgazdasági Minisztérium egy 1946. évi jelentésében például az szerepel, hogy Kolozs megyében a kisajátított földterület 87%-a magyar nemzetiségűek tulajdonát képezte, míg a földosztásban részesült magyar nemzetiségűek számaránya mindössze 35% volt. Hasonló volt a helyzet Maros megyében is (72%, illetve 36%).⁴⁴

1945 tavaszán az állam hadjáratot indított a magyar közösség tulajdonában levő szövetkezetek ellen, amikor egyes szövetkezetek vagyonát CASBI felügyelet alá helyezték azzal az ürüggyel, hogy azoknak a magyar állam pénzügyi támogatást nyújtott. Súlyos következményekkel járt a szövetkezetek 1945-ben, Bukarestben tartott kongresszusán elfogadott határozat is, amely betiltotta az etnikai alapon szerveződő szövetkezeteket. Ilyen feltételek mellett 1947 júliusában a magyar szövetkezetek kényszerből egyesültek a szövetkezetek állami központjával, az INCOOP-pal.⁴⁵ A szövetkezetek 1950. március 19–21. között kerültek végleges állami igazgatás alá, egy Bukarestben megszervezett kongresszus alkalmával, ahol megalakították a CENTROCOOP-ot, amely átvette az ország összes szövetkezetének ellenőrzését.

Ami a közbirtokosságokat illeti, az MNSZ vezetősége fokozatosan átvette az ellenőrzésüket, azt remélve, hogy – lévén azok közösségi tulajdonformák – nem esnek az államosítási törvény hatálya alá. 1948 folya-

41 Az agrárreform alkalmazási szabályzata, 3. pont, hatodik bekezdés.

42 *A Romániai Magyar Népi Szövetség összefoglaló jelentése az 1945. évi román földreformról*. MOL XIX-J-1-j-Románia-16/b sz. n. – 1945–66. II. 1475.

43 ANIC, fond CC al PCR – Secția Agrară, dosar 5/1946, f. 2–4.

44 Uo. dosar nr. 2/1946, f. 1.

45 *Szövetkezeti Értesítő*, 1947. július. 319–339.

mán a közbirtokosságok erdőit átvette az állam, a közbirtokosságokat pedig felszámolták.⁴⁶

A kommunista rendszer hatása a magyar nyelvű oktatásra

A kommunista rendszernek a magyar kisebbség gazdasági helyzetére gyakorolt hatásához hasonlóan a kisebbségi oktatás terén is a következmények két szintjét különíthetjük el. Egyrészt meg kell említenünk azokat az intézkedéseket, amelyek, bár a teljes lakosságot érintették, a magyar kisebbség vonatkozásában súlyosabb következményekkel jártak, másrészt voltak olyan intézkedések, amelyek közvetlenül a magyar tannyelvű oktatásra irányultak, annak fokozatos beszűkítése vagy akár beszüntetése céljából. Ily módon, míg az 1948-as tanügyi reform intézkedései minden romániai felekezetet érintettek, a magyar lakosság körében előidézett következményei egy teljes, a felekezeti tanintézményeken alapuló oktatási hálózat felszámolását jelentették: a reform következtében 468 katolikus, 531 református, 34 unitáriánus, 8 evangélikus iskolát államosítottak, javaikkal együtt.⁴⁷ A tanügyi reformmal felszámolták azt a párhuzamos struktúrát, amely 1945-től egy relatív autonóm anyanyelvű iskolai hálózatot biztosított.

Másrészt az 1950-es évek második felétől kezdve a magyar tannyelvű oktatás szisztematikus beszűkítésének folyamatáról beszélhetünk. 1956 júliusában az RMP KB határozata alapján elkezdtek a román és a magyar tannyelvű iskolák összevonását, valamint a magyar alsó- és felsőfokú oktatási intézményekben román oktatási nyelvű osztályok létrehozását.⁴⁸ Ez az intézkedés maga után vonta az iskolák vezetőségének átszervezését, román anyanyelvű igazgató kinevezését, és egy ideiglenes kétnyelvűséggel jellemezhető átmeneti időszak után pedig fokozatosan lemondtak a magyar nyelv használatáról a különböző iratok megfogalmazásában és a tanári gyűlések során. Ezen intézkedések közvetlen hatásaként folyamatosan csökkent a tanulók létszáma a magyar tannyelvű középfokú oktatásban.⁴⁹

---

46 Olti Ágoston: Adalékok a Csiki Magánjavak második világháború utáni történetéhez. *Székelyszó*, 2003. 11. sz. 77-103.

47 Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások*. Status, Csíkszereda, 1999. 196.

48 Az RKP Központi Bizottsága és a minisztertanács 1956. július 20-i 1380. sz. határozata az általános iskolai oktatás jobbításáról a Román Népköztársaságban. In *Colecția de legi, decrete, hotărâri și dispoziții*. Vol. 4. Editura Științifică, București, 1956, 58-69.

49 A. Andreescu - L. Nastasă - A. Varga (ed.): *Minoritățile etniculturale. Mărturiile documentare: Maghiarii din România (1956-1968)*. Id. kiad. 867.

Ebben az időszakban az oktatás másik problémáját a kisebbségek nyelvén zajló szakoktatás hiánya jelentette; a műszaki oktatás megszervezésére vonatkozó törvények (1955, 1966, 1968) egyike sem rendelkezett ennek a megszervezéséről. Bár az 1970-es évek elején létrehoztak néhány nemzetiségi osztályt a szakoktatási intézményekben, azokat pár év múlva megszüntették, vagy átalakították román tannyelvű osztályokká.

Ugyanezek a tendenciák figyelhetők meg a felsőoktatásban is. 1955-től kezdődően már nem lehet beiratkozni a Kolozsvári Agrártudományi Intézet magyar szakára, 1959-ben pedig felfüggesztették az összes tantárgy magyar nyelvű oktatását. 1962-ben román tagozatot hoztak létre a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet keretében, ezt követően a gyakorlati tantárgyakat az Intézetben csak román nyelven lehetett hallgatni. 1976-ban a szintén marosvásárhelyi székhelyű Szentgyörgyi István Színvészeti Főiskolán is megnyitották a román tagozatot. Az 1985–1986-os tanévtől kezdődően a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneművészeti és a Ion Andreescu Képzőművészeti Intézetben megszűnt a tantárgyak magyar nyelvű oktatása, és felszámolták mindkét intézmény magyar tagozatát.

A magyar tannyelvű felsőoktatás visszaszorításának egy sajátos fejezetét jelenti a Bolyai Egyetem erőszakos beolvasztása a Babeş Egyetembe, amit a két egyetem oktatóinak 1959. június 26-án tartott ünnepi gyűlésén jelentettek be; ez az esemény máig erőteljesen kihat a magyar kisebbség kollektív emlékezetére. Az egyesítés jól illeszkedett a magyar és a román tannyelvű oktatási intézmények összevonásának a stratégiájába. A stratégiát a magyar kisebbség számára korábban biztosított „engedmények” kiigazításának a szükségességével indokolták, mivel a magyar forradalom iránt kifejezett szolidaritás a magyar közösség részéről „egészségtelen megnyilvánulásokhoz” vezetett. Az 1959. április 20–23-án az RMP KB Politikai Osztályán hozott egyesítési határozatot⁵⁰ átfogó kampány előzte meg, az akciók koordinálásával Nicolae Ceauşescut bízták meg. Az 1959 tavaszán lefolytatott intenzív propagandakampány során mind erőteljesebben hirdették azt a gondolatot, hogy két különálló egyetem léte fölösleges, sőt anakronisztikus, mivel a nemzetiségi kérdés Romániában „megoldott”. A témáról szervezett találkozókön a felszólalások az egyesítés előnyeit hangsúlyozták. Azt a néhány személyt, aki tiltakozni próbált, elhallgattatták, Szabédi László egyetemi tanár és Csendes Zoltán prorektor a rájuk gyakorolt nyomás miatt öngyilkosságot követtek el.

---

50 ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 15/159, f. 1–3, 12–34 és 45–49. Idézi A. Andreescu – L. Nastasă – A. Varga (ed.): i. m. 482–503.

Az 1973. május 13-i 278. számú rendelet új fejezetet nyitott a pártpolitikában a kisebbségi oktatást illetően. A jogszabály megállapította a magyar nyelvű osztály elindításához szükséges tanulói létszám minimumát: 25 fő az általános iskolákban és 36 a középiskolai oktatásban. Ezzel egy időben kötelező jelleggel előírták a román nyelvű tagozatok létesítését az összes olyan településen, ahol a nemzeti kisebbségek számára, iskolák vagy tagozatok keretében, anyanyelvű oktatás folyt. Az Oktatási Minisztérium egyes statisztikái szerint e rendelet következtében jelentősen megnőtt a román iskolában tanulni kénytelen magyar diákok száma.⁵¹

Az 1980-as évek a magyar nyelvű alapoktatás és a felsőfokú képzés széleskörű korlátozásának az időszakát jelentik. Megszűntek az utolsó magyar tannyelvű középiskolák Kolozsváron és Bukarestben, és felszámolták a magyar nyelvű szakoktatás maradékát. Általánossá vált az a kihelyezési gyakorlat, mely szerint az egyetemi tanulmányok befejezése után a magyar nemzetiségű végzősök nagy része nem kapott állást erdélyi megyékben. 1988-ban például 951 magyar friss diplomásból 689-et a Kárpátokon túli megyékbe helyeztek ki.⁵² A magyar tannyelvű felsőoktatást – és implicit módon a középiskolai képzést is – veszélyeztette ugyanakkor a magyar egyetemi-főiskolai oktatói személyzet csökkenése is. Az 1980-as években már nem hirdettek versenyvizsgát a nyugdíjazással megüresedett állások betöltésére, és az akadémiai pályán való előrelépéshez elengedhetetlen vizsgákat sem szerveztek.

A kommunista rendszer hatása a magyar kisebbség kulturális életére

A háborút követően a romániai magyar kisebbség kulturális életében öt időszakot különíthetünk el: 1945–1949 – a hagyományos, a két világháború közötti időszakból örökölt magyar kulturális intézményrendszer felszámolása és ezzel párhuzamosan új struktúrák létrehozása; 1950–1957 – az új, kényszerűen létrehozott kulturális struktúrák megerősödése; 1958–1965 – a kultúrpolitika doktrinér periódusa; 1966–1972 – a taktikai engedelmények időszaka; 1973–1989 – a magyar kulturális intézményrendszer fokozatos felszámolása, az 1980-as években már egyre direktebb módszerekkel.

Az egymást követő időszakokkal kapcsolatban – kiegészítve a korszakolásban már jelzett intézkedéseket – külön kiemeljük a hatalom részéről foganatosított legfontosabb rendelkezéseket. 1952-ben, a Magyar Autonóm

51 Vincze Gábor: *Történeti kényszerpályák, kisebbségi realpolitikák*. Pro-Print, Csíkszereda, 2003. 349.

52 Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások*. Id. kiad. 219.

Tartomány létrehozásával egy időben, több magyar kulturális intézmény Kolozsvárról Marosvásárhelyre történő költöztetésével megpróbálják a magyar kulturális életet az újonnan létesített tartományba összpontosítani, úgy véelve, hogy ezáltal hatékonyabb ideológiai ellenőrzés alá tudják vonni a magyar kultúrát.

1972-től több olyan határozatot, törvényt és rendeletet vezettek be egymás után, amelyek fontos szerepet játszottak a magyar kisebbség kulturális asszimilációjának meggyorsításában. Így a 63/1974. számú, a nemzeti kulturális örökségről szóló törvény előírásainak értelmében az állam tulajdonába kerültek a magán-, az egyházi és az iskolai gyűjtemények, valamint a kulturális intézmények gyűjteményei, az Államtanács 206/1974. számú rendelete pedig az Állami Levéltárak állományába utalta át minden felekezeti intézmény levéltárát és könyvtárát. Ezeknek a rendeleteknek az alapján a magyar egyházi levéltárak és könyvtárak – mind az esperességeké, mind a vidéki egyházközségeké – eredeti helyükről állami intézményekbe kerültek át, egyesek ezek közül súlyosan megrongálódtak a szakszerűtlen tárolás és a nem megfelelő kezelés következtében.⁵³

1975-ben az RKP sajtóbizottsága (Comisia de Presă și Tipărituri) elrendelte az összes sajtótermék terjedelmének és példányszámának drasztikus csökkentését, s egyúttal megemelték azok árát is. A román kiadványok példányszámának későbbi növelése nem terjedt ki a kisebbségi sajtóra, amely a későbbiekben is alacsony példányszámban jelent meg. Bár továbbra is kiadták a kulturális folyóiratokat (*A Hét*, *Korunk*), a gyermeklapokat (*Jóbarát*, *A Haza Sólymai*), a tudományos folyóiratokat (*Matematikai Lapok*, *NYIRK*), de az 1980-as évektől ezek a kiadványok már csak a román nyelvű kiadások egyszerű fordításai voltak, vagy pedig az RKP propagandaeszközeivé silányultak.⁵⁴

A kulturális homogenizáció folyamata az 1980-as években tetőzött, amikor több intézkedéssel korlátozták a magyar kisebbségi közgondolkodás és identitás kifejezésének szabadságát. A Kriterion Könyvkiadónál indexre került minden könyv, amelynek bármilyen köze volt a magyar önazonosság megőrzéséhez. Belső rendelkezésekkel betiltották a néprajzi, művészettörténeti, nyelvészeti és irodalomtörténeti sorozatok kiadását.⁵⁵ 1985 januárjában egyetlen telefonutasításra bezárták az RTV marosvásárhelyi és kolozs-

53 *Rumania's violations of Helsinki Final Act provisions protecting the rights of national, religious and linguistic minorities*. New York, Committee for Human Rights in Rumania, 1980. 49.

54 Uo. 39.

55 Dávid Gyula: A romániai magyar könyvkiadás két évtizede. *Alföld*, 1991. 2. sz. 94.

vári területi stúdióit, néhány hét múlva megszűnt az RTV magyar nyelvű adása, 1987-ben pedig a Bukaresti Rádió heti 60, majd 30 percre csökkentette a magyar nyelvű műsoridőt. A nyolcvanas években a művészeti intézményekben is elkeserítővé vált a helyzet: a repertoárt a pártszervek szigorúan szabályozták. Indexre került a romániai magyar drámaírók legtöbbször, de a kortárs magyarországi szerzők is.⁵⁶

A kommunista rendszernek a kisebbségi felekezetekkel kapcsolatos politikája

A kommunista rendszer és a magyar nyelvű felekezetek közötti viszony rendkívül feszült volt e rendszer romániai fennállásának 45 éve alatt. Az 1950-es évek végéig a kommunista hatóságok nem azonos módon kezelték a protestáns és a római katolikus felekezeteket.

A római katolikus egyházzal szemben a pártvezetés nyíltan elnyomó politikát folytatott. 1948. július 17-én egyoldalúan felmondták a Vatikánnal kötött, 1929-ben ratifikált Konkordátumot, így kísérelve meg a katolikus egyház és a Szentszék közötti alárendeltségi viszony megszakítását. Ez kihatott a több mint 700 000, nagyrészt magyar nemzetiségű hívőt számláló Gyulafehérvári Püspökség sorsára is.⁵⁷ Az egyházi törvény (1948. augusztus 4.) megtiltott mindenfajta kapcsolattartást a külfölddel, és betiltott mindenfajta szociális, kulturális és oktatási tevékenységet az egyházon belül.

A római katolikus egyház helyzete Márton Áron gyulafehérvári püspök 1949. június 21-i letartóztatása és 1951-ben életfogytiglani kényszermunkára való ítéelése után tovább súlyosbodott.⁵⁸ A római katolikus egyház adatai szerint 1948–1964 között több mint 130 katolikus papot letartóztattak, adminisztratív eszközök és intézkedések útján büntettek, vagy kényszerlakhelyre száműztek.⁵⁹ A gyulafehérvári teológiai szeminárium oktatási tevékenységét gyakorlatilag felfüggesztették, a Temesvári, Szatmárnémeti és Nagyváradai Egyházmegyéket esperesi kerületekké fokozták le. A szerzetesrendeket egyetlen rendelettel feloszlatták, elvették a római katolikus kolos-

---

56 Enyedi Sándor: *A határainkon túli magyar nyelvterület színházainak helyzete az 1984–85-ös évadban*. Jakabffy Elemér Kortörténeti Gyűjtemény. Leltári szám K155.

57 ACNSAS, fond Documentar, dosar 69, vol. 2, 6, 15, 18, 25, 33, 40. és 41.

58 Lásd a Bukaresti Katonai Törvényszéken lefolytatott per iratait. ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 1–12.

59 Hetényi-Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. II. k. Abaliget, 1994.

torokat, a szerzeteseket pedig meghatározott, kényszerlakhelyként szolgáló kolostorokba zárták, például Désen és a Kovászna megyei Esztelneken.

Ezzel párhuzamosan, a párt kezdeményezésére, más, katolikus lakosságú kelet-európai országok mintájára megalakítottak egy „Akcióbizottságot”, amelybe több mint 100, a kommunista rendszer politikáját támogató pap tartozott, akiket a „békepapoknak” neveztek. Miután 1955-ben Márton Áront szabadon bocsátották, azonnali intézkedéseket hozott az Akcióbizottság felszámolására, és kiközösítette a kollaboráns papokat. Válaszként 1957 júniustól 1967-ig házi őrizetben tartották a gyulafehérvári püspöki palotában.

1970 és 1980 között a Gyulafehérvári Püspökség a passzív ellenállás politikájáról áttért a magyar közösség szellemi és nemzeti mozgósítására, szembeszállva a kommunista hatóságokkal, de a Bukaresti Érsekséggel is, amely a rendszerrel való együttműködést választotta.⁶⁰ A nemzeti mozgósítás azonban nem jelentette a szolidaritási kapcsolatok megszakítását a görög katolikus egyházzal, amely maga is sok megpróbáltatáson ment keresztül. Márton Áron utasítására a római katolikus templomok felajánlották vendégszeretetüket a román anyanyelvű katolikusoknak, a misét pedig szükség szerint mindkét nyelven megtartották.

A magyar protestáns felekezetekkel való viszonyában a kommunista rendszer eltérő stratégiát alkalmazott. A lelkészeknek az MNSZ-be (1953 után pedig az RMP/RKP-ba) való bevonásával egyrészt a politikai integrálásukat, másrészt felekezeti és kulturális tevékenységük felügyeletét célozták meg, azáltal, hogy elismerték státusukat, és 1948-ban létrehozták az egyetemi szintű Protestáns Teológiai Intézetet Kolozsváron. Az egyházak autonómiájának a felszámolását, és azok ingó és ingatlan vagyonának az államosítását követően a protestáns lelkészek állami alkalmazottakká váltak.

1956-ig a biztonsági szervek elemzésesei rámutattak a protestáns felekezeteknek a kommunista állammal szembeni alapvető lojalitására.⁶¹ A helyzet azonban radikálisan megváltozott az 1956-os magyar forradalom idején. A teológus hallgatók, illetve egyes fiatal lelkészek szolidaritása a magyarországi eseményekkel megtorlási hullámot vont maga után a magyar protestáns felekezetek tagjai ellen. A Protestáns Teológiai Intézet adatai szerint 1957 és 1964 között legalább 96 lelkészt és teológushallgatót tartóztattak le és ítélték el az állammal szembeni ellenséges, nacionalista megnyilvánulások vádjával.

60 Ovidiu Bozgan: *Cronica unui eșec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963-1978)*. Editura Curtea Veche, București, 2005. 55–73. 381–390.

61 A történeti protestáns felekezetek problémái. ACNSAS, fond Documentar, dosar 175, vol. 8, f. 23–30. és 55–61.

A protestáns egyházaknak a Ceaușescu-korszak első, ideológiai enyhüléssel jellemezhető szakaszában sem sikerült visszaszerezniük azokat a kiváltságokat, amelyeknek az 1950-es években örvendhettek. Ennek következtében a protestáns felekezetek döntő szerepet játszottak a kommunista állam kisebbségellenes politikájával szembeni kulturális ellenállás informális hálózatának a kialakításában.⁶² A Bethánia-mozgalom 1958–1959 közötti elfojtását a disszidensek – köztük a rendszerhez lojális Nagy Gyula kolozsvári és Papp László nagyváradi református püspökökkel konfliktusba kerülő Tökés László lelkész – ellen irányuló hírszerzési akciók és hatósági szankciók követték az 1980-as években.

A kommunista rendszer hatása a magyar kisebbségnek a Románia társadalmi struktúrájában elfoglalt pozícióira

A homogenizáció irányelveit, amint már említettük, Nicolae Ceaușescu fogalmazta meg az RKP IX., illetve X. Kongresszusa munkálatai során. A „szocialista nemzet” fogalmának a közbeszédbe való bevezetésével a pártvezetés felülvizsgálta a kisebbségek és a román többség közötti kapcsolatot. A nemzet új fogalma az ország minden lakosa számára közös szellemiséget, mentalitást és kultúrát feltételezett. Bizonyos nyelvi természetű sajátosságokat továbbra is elismertek, azonban ezt egy belső ellentmondásokkal terhes diskurzus keretében tették. Bár a „homogenizáció” fogalma a teljes román társadalomra vonatkozott, amelyet „sokoldalúan fejlett szocialista társadalommá” kívántak átalakítani, implicit módon ez az elképzelés az együtt élő nemzetiségek fokozatos asszimilációját is magában foglalta.⁶³

A homogenizációs folyamat egyik hatékony eszköze a főbb erdélyi városok etnikai összetételének fokozatos módosítása volt. Az, hogy azokat már 1947-től „zárt városokká” nyilvánították, lehetővé tette a kommunista hatóságok számára, hogy közvetlenül irányítsák és ellenőrizzék a lakosság mozgását.

A bevezetett intézkedések következményei sokatmondóak. Míg az erdélyi magyarok aránya az 1945–1989 közötti időszakban alig változott (1948-ban 25%; 1966-ban 23,8%; 1992-ben 20,8%), a városi összlakossághoz képest az arányuk csökkenése drámai (1948-ban 39,7%; 1966-ban 26,8%; 1992-ben 13%). Míg a román lakosság növekedési ritmusa 310% volt az erdélyi városokban 1948–1966 között, és számuk ugyanebben az időszakban

62 Uo., vol. 7., f. 157–170, és vol. 1, 2, 3. és 9.

63 Az asszimiláció kérdése már hosszabb ideje foglalkoztatta a pártvezetést, a kommunista propaganda több vezetője már 1966-ban felvetette. ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 180/1966, f. 1–71.

547 000 lakosról 1 696 000 lakosra nőtt, a magyarok esetében ez a növekedési ritmus 61,4% (1948-ban 435 000 lakos, 1966-ban 702 000 lakos).

Három jelentősebb város esetében ezek a folyamatok a következő módosulásokat eredményezték: Marosvásárhely: 1948 – összlakosság: 47 043; ebből román: 11 007; magyar: 34 943; 1966 – összlakosság: 80 912; ebből román: 22 254; magyar: 57 144; 1977 – összlakosság: 127 783; ebből román: 44 491; magyar: 81 234; 1992 – összlakosság: 161 216; ebből román: 74 549; magyar: 83 239. Nagyvárad: 1956 – összlakosság: 98 950; ebből román: 35 581; magyar: 58 424; 1977 – összlakosság: 170 531; ebből román: 91 925; magyar: 75 125. Kolozsvár: 1948 – összlakosság: 117 915; ebből román: 47 321; magyar: 67 977; 1956 – összlakosság: 154 723; ebből román: 74 033; magyar: 74 155; 1977 – összlakosság: 262 858; ebből román: 173 003; magyar: 86 215.⁶⁴

A kommunista rendszer asszimilációs politikájának a moldvai csángók – körülbelül 60 ezres magyar ajkú, római katolikus, Neamţ és Bákó megyei lakosból álló közösség – számára is drámai következményei voltak. A csángók erőszakos asszimilációjára tett első kísérletek a XX. század elejére tehetőek. Ebben a folyamatban jelentős szerepet vállalt a katolikus egyház. A csángók nyelvi identitása elvesztésének megkönnyítése lehetővé tette a katolikus egyház számára az ortodox egyházba való asszimiláció megállítását.⁶⁵ Ennek a politikának a következményeként a csángók nem részesültek magyar nyelvű vallási szertartásban és oktatásban.

A felekezetek elleni hadjárat során az RMP az MNSZ-t használta fel, lehetővé téve, hogy 1948-tól közel 40, magyar nyelven oktató iskolából álló hálózatot hozzanak létre a csángók lakta vidékeken azzal a céllal, hogy gyengítsék az egyháznak a közösségre gyakorolt befolyását. Ezeket az iskolákat 1953 és 1958 között fokozatosan bezárták.

Az 1970–80-as években, az asszimiláció folyamatának felgyorsításával, a magukat magyarnak valló csángókat a milícia és a Securitate szervei üldözték.

A közigazgatási-területi átszervezések hatása a magyar kisebbség helyzetére

A közigazgatási reformok egy újabb eszközt jelentettek a kommunista rendszer számára a magyar kisebbség fölötti ellenőrzésre. A magyarok által is lakott területek, főként a Székelyföld közigazgatási felosztása befolyásol-

64 Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. I. k. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 1999. 111–112., 302., 520.

65 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştrii – Serviciul Special de Informaţii, dosar 63/1942, f. 3–6.

ta a magyar közösség különböző politikai, gazdasági és kulturális érdekeinek az érvényesítési lehetőségeit.

A kommunista hatalomátvétel után az első közigazgatási reformot 1950-ben hajtották végre, amikor a megyéken és járásokon alapuló közigazgatási rendszert szovjet modell szerint rajonokra és tartományokra cserélték. Ebben a szakaszban az új közigazgatási struktúrák létrehozását nem befolyásolta a nemzetiségi kérdés.

1952-ben a MAT-nak a Román Népköztársaság új Alkotmánya előírásainak megfelelően történt létrehozása volt az első olyan alkalom, amikor az etnikai-nemzetiségi tényező döntő szerepet játszott. A tartomány létrehozásáról szóló döntést a Szovjetunió nyomására hozták meg anélkül, hogy erre a magyar lakosság köréből bármilyen javaslat érkezett volna. 1951 szeptemberében két adminisztratív kérdésekben jártas szovjet tanácsadó, Arhipov és Tumanov Gheorghiu-Dej elé terjesztett egy javaslatot a magyar autonóm tartomány létrehozásáról Észak-Erdélyben. Az eredeti változat szerint a MAT területe nem korlátozódott volna a volt székely megyékre, hanem magában foglalta volna Erdély középső részét is, központja pedig Kolozsvár lett volna.

Az 1952. szeptember 27-én közreadott Alkotmány 19–21. cikkelyei az új közigazgatási egységet „székely magyar kompakt lakosság által lakott” területként határozzák meg, és kimondják, hogy a tartománynak „önálló, az autonóm tartomány lakossága által megválasztott közigazgatási vezetősége van”. Bár az RNK törvényei, a román állam központi szerveinek a határozatai és rendelkezései kötelező érvényűek a MAT területén, a 21. cikkely kimondta: a tartománynak saját statútuma lesz, amit a tartományi néptanács fog kidolgozni, és jóváhagyásra a Nagy Nemzetgyűlés elé terjeszteni. Annak ellenére, hogy a tartományi néptanács által felkért szakértői csoport össze is állította a statútum szövegét, azt sosem hagyták jóvá.

A tartomány területe 13 500 km² (Románia területének 5,7%-a), és 9, szinte teljes egészében a volt székely székekből kialakított rajonból állt, a közigazgatási központja Marosvásárhely lett. 1956-ban a tartomány lakossága 731 387 fő, ebből 77,3% magyar, 20,1% román, 1,5% roma, 0,4% német és zsidó. Az 1960 decemberében bevezetett közigazgatási reform által előírt területi módosítások következtében a magyar lakosság aránya az új, Maros-Magyar Autonóm Tartománynak nevezett struktúrában 61%-ra csökkent.

A tartományba főként vidéki térségek tartoztak, amelyek mind a magyar közigazgatás idején, mind 1918 után gazdasági és infrastrukturális szempontból lemaradtak a fejlődésben. Ez a helyzet az „autonómia” időszakában sem változott: 1951 és 1959 között, bár a MAT területén élt Ro-

mánia lakosságának 4,5%-a, a központi költségvetési alapoknak mindössze 2,4%-át kapta meg, ami az 1950-es években a lakosság elvándorlását eredményezte Dél-Erdély iparosítottabb vidékeire (Brassó, a Zsil-völgyében levő bányászati központok és Vajdahunyad).⁶⁶

A MAT vonatkozásában nem lehet tényleges autonómiáról beszélni. A tartomány igazgatási módja pusztán etnikai összetételében tért el Románia más tartományainak az igazgatásától. A tartomány fiktív autonómiája tulajdonképpen a magyar kisebbség politikai és társadalmi integrációjának volt az eszköze, a magyar kulturális és felsőoktatási intézményeknek a tartomány belsejébe való koncentrálása által.⁶⁷ Ez implicit módon azt is jelentette, hogy más vidékeken, beleértve a Kolozsvár környékén élő magyarokat, megfosztották az általuk követelt nyelvhasználati és oktatási jogok gyakorlásától, ideértve a korábban megadott jogokat is. A MAT-ot 1968-ban szármolták fel, amikor egy újabb közigazgatási-területi felosztással három utód-megyét hoztak létre: Maros, Kovászna és Hargita megyét.

Bár a Magyar Autonóm Tartományt nem a magyar lakosság kérésére hozták létre (a magyar kisebbség egyes tagjai szerint a magyar lakosság megosztásának az eszköze volt), és sem az autonómia, sem a gazdasági vagy kulturális teljesítmény szempontjából nem lehet sikeresnek tekinteni, a romániai kommunista korszaknak ezt a fejezetét a románok és a magyarok eltérően értékelik. Míg a románok úgy gondolják, hogy a tartomány létrehozása a kommunisták túlkapása volt, a magyarok ugyanezt gondolják a felszámolásáról.

Az 1968-as közigazgatási reform során a nemzetiségi kérdés és a székelység jövője két vonatkozásban jelent meg: közigazgatási és gazdasági vonatkozásban. Rövid időre körvonalazódott az a lehetőség, hogy egyetlen nagy székely megye létrehozásával a székelység újra közigazgatási egységet élvezzen. A Fazekas János által javasolt, kezdetben Ceaușescu részéről is támogatásnak örvendő elképzelés azonban nemcsak a pártvezetést osztotta meg, hanem az adott vidékeken élő magyarok egy részét is: egyesek a Székelyföld közigazgatási egysége mellett foglaltak állást, mások azt kérték, hogy Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely rajonokat csatolják Brassó megyéhez. Végül kompromisszumos döntés született: különálló közigazgatási egységként létrehozták Kovászna megyét.

66 *Anuarul statistic al RPR*. București, 1966, 384–385.

67 Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változásai az „ötvenes években”*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005.

A magyar kisebbség ellenállási kísérletei

Azon kevés ellenállási forma közül, amelyekre vonatkozóan forrás- anyaggal rendelkezünk, vidéken a rejtett ellenállást és a kollektivizálással való szembezállást, az 1956-os magyar forradalom eszméivel való szolidarizálást, valamint az értelmiségi ellenállás különböző formáit említhetjük meg.

A vidéki ellenállás formái

Az ország egészéhez hasonlóan a magyar nemzetiségű vidéki lakosság is szembezállt a kommunista rendszer által gyakorolt elnyomással. A másutt is bevetett rejtett ellenállási formákat gyakorolták, így például a terménybegyűjtés alóli kibúvást, az állatoknak a kollektív gazdaságba történő beszállítása halogatását stb.⁶⁸

A vidéki magyar lakosság, akárcsak a romániai vidéki lakosság, szembezállt a kollektivizálással. A földjét megtartani próbáló falusi magyar lakosság által alkalmazott módszerek a rejtett ellenállástól a teljes régiókra kiterjedő lázadásokig terjedtek. 1950–1951-ben a Marosvásárhely körüli egyes lakosságú vidékeken a román és a magyar parasztság egymás mellett harcolt egy szervezett felkelésben a kollektivizálás ellen.⁶⁹

Szolidaritás a magyar forradalommal és a rákövetkező megtorlások

Az 1956 őszen Magyarországon lezajlott forradalom erős hatást gyakorolt a romániai magyar lakosságra. Főként fiatal értelmiségiek, katolikus és protestáns papok, diákok, tanulók, valamint középiskolai és egyetemi tanárok vettek részt a szimpátia-megnyilvánulásokon.

Az első nyilvános temesvári szolidaritási tüntetések után, amelyeken mind román, mind magyar egyetemisták részt vettek, a Securitate és a pártapparátus sikeres diverziót hajtott végre, amely a magyarországi forradalom követeléseinek a revizionista jellegéről szóló megalapozatlan híresztelésekre támaszkodott. Ezt az értelmezést döntően befolyásolták Valter Roman és Aurel

---

68 Az alkalmazott módszerekről lásd Dorin Dobrinu – Constantin Iordachi (ed.): *Țărănimea și puterea*. Editura Polirom, Iași, 2005. A magyar vonatkozásokról lásd Oláh Sándor: *Csendes csatatér*. Pro-Print, Csíkszereda, 2001. 199–252.

69 László Márton: *Acțiuni ale țărănilor împotriva înființării și funcționării gospodăriilor agricole colective în regiunea Mureș*. *Anuarul Institutului de Istorie „Gheorghe Bariț” din Cluj-Napoca*, XLIV, Series Historica, 2005. 407–437.

Málnăşan Budapestről küldött beszámolóit, amelyek meggyőzték a RMP vezetőségét arról, hogy a szolidaritás bármely jele az erdélyi magyarok részéről a román kommunista állammal szembeni hűtlenségről tanúskodik.⁷⁰

Az 1956-os forradalom eszméivel való szolidaritás kifejezése mellett a budapesti események újabb ösztönzést adtak arra, hogy újraélesszenek, illetve létrehozzanak olyan szervezeteket, amelyek a kommunista rendszer megdöntését tűzték ki célul. A legismertebb erdélyi esetek a következők: a bányászati római katolikus pap, Szoboszlai Aladár által vezetett interetnikus hálózat, amely egy román–magyar–osztrák konföderáció létrehozásáért küzdött, a Habsburg Monarchia mintájára; a marosvásárhelyi hivatalnok, Ioan Faliboga által vezetett csoport; a Sass Kálmán református lelkész és Dobai István jogász által vezetett csoportok; az Erdélyi Magyar Ifjúsági Szövetség (EMISZ), a Székely Ifjak Társasága (SZIT), a Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezete (SZVISZ) ifjúsági szervezetek.

Mindezeket a próbálkozásokat a Securitate felfedezte, a résztvevőket pedig rendkívül kemény megtorlásnak vetették alá. 1957. januárja és 1959. júliusa között 9978 személyt ítéltek el,⁷¹ közülük legalább 43-at halálbüntetéssel sújtottak.⁷² A Securitate irattárának dokumentumai tanúsítják, hogy a magyar kisebbség túlreprezentált volt mind a letartóztatottak (körülbelül 4000 személy), mind a kivégzettek (13) számát illetően. A magyar vádlottak pereiben a legszigorúbb büntetéseket a Kolozsvári Katonai Törvényszéken mondták ki, ahol paradox módon a magyar származású őrnagy, Macskási Pál elnökölt. 1957–1959 között a Bolyai Egyetem több mint 30 diákját és tanárát tartóztatták le és ítélték börtönre vagy kényszermunkára. Az 1957–58-as egyetemi év végén az erdélyi egyetemi központokban több száz magyar diákot zártak ki a felsőoktatásból.

A magyarországi forradalom, valamint az erdélyi megmozdulások hosszú távon elmélyítették a párt- és állami vezetés bizalmatlanságát a magyar kisebbséggel szemben. Ez a jelenség a magyar értelmiség módszeres megfigyelésében, valamint a Securitate, a milícia és a hadsereg átfogó etnikai tisztogatási kampányának az elindításában nyilvánult meg.

---

70 Gheorghiu-Dej köszöntő beszéde a MAT rendkívüli pártgyűlésén. Marosvásárhely, 1956. december 15–16.; Chivu Stoicának, a minisztertanács elnökének beszéde 1957 márciusában. *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Szerk. S. Bottoni – László M. – László R. – Lázok K. – Novák Cs. Z. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006.

71 ACNSAS, fond Documentar, dosar 53, vol. 1., f. 100.

72 Uo., dosar 73, vol. 1., f. 57–174.

Az értelmiség ellenállásának formái

A másként gondolkodás, mint politikai magatartás az 1970-es évek végén, a homogenizációs folyamat felgyorsulásának tulajdoníthatóan jelent meg a magyar kisebbség körében. A felvetett kérdések sajátosan kisebbségi jelleggel bírtak, de az emberi jogokat is szem előtt tartották. Az ilyen jellegű diskurzus érvényesítésével kapcsolatos lehetőségek az 1975-ös Helsinki Értekezletet követően tudatosultak.

A másként gondolkodás felszínre törésében két, egymást követő szakaszt különíthetünk el. Az 1970-es években beadványok születtek, amelyeket a funkcióban lévő vagy volt pártaktivisták nyújtottak be a legfelsőbb pártvezetéshez vagy nemzetközi fórumokhoz. Ezek célja a rendszer megreformálása volt. A második szakasz az 1980-as évekkel vette kezdetét, egy új nemzedék megjelenésével, amely visszautasította a fennálló politikai rendszerbe való betagozódást, és szamizdat kiadványok révén, illetve értelmiségi vitakörök keretében fejezte ki egyet nem értését.

A „memorandista” disszidensek közül meg kell említenünk Takács Lajost, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának alelnökét, a Nemzetiségi Minisztérium egykori államtitkárát és Király Károlyt, Kovászna megye egykori párttitkárát, akit 1972-ben távolítottak el a hatalomból. Az RKP 1978 januárjában tartott országos konferenciáján ismertetett beadványában Takács többek között sérelmezte a magyar tannyelvű oktatás 1960–1970 között lezajlott fokozatos elszorvasztását, és több követelést fogalmazott meg: javasolta, hogy a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsát (MNDT) alakítsák át működőképes kisebbségi szervezetté; dolgozzanak ki új kisebbségi statútumot; vezessék be a magyar nyelv használatát a közigazgatásban; konkrét javaslatokat tett továbbá az egyetemi oktatás átszervezésére is.⁷³ Király Károly a maga részéről 1977-től kezdődően több ízben fordult levélben a párt legfelső vezetéséhez, hangot adva az MNDT megreformálására vonatkozó javaslatainak, felvetette a magyar tannyelvű oktatással, illetve a magyar nyelvnek a közigazgatásban való használatával kapcsolatos problémákat, és felrótta azokat a visszaéléseket, amelyeket a Securitate követett el magyarokkal szemben.⁷⁴ Király Károly beadványai titkos csatornákon keresztül Nyugatra is eljutottak, hozzájárulván ahhoz, hogy a nemzetközi közvélemény tájékoztatást nyerjen a kisebbségi kérdés felől.

---

⁷³ *Witnesses to Cultural Genocide. First-Hand Reports on Romanias Minority Policies Today.* Schöpflin György előszavával. American Transylvanian Federation Inc. – Committee for Human Rights in Rumania, New York, 1979, 91–102.

⁷⁴ Uo. 103–113.

Ebben a vonatkozásban kell megemlíteni azt a hivatalos, kollektív beadványt is, amelyet a magyar kulturális élet 32 személyisége nyújtott be az államvezetésnek, tiltakozásul Ion Lăncrănjan *Cuvânt despre Transilvania (Gondolatok Erdélyről)* című esszéjének megjelentetése, és az azzal kapcsolatos népszerűsítési kampány ellen, amit a magyar kisebbség ellen intézett közvetlen támadásnak tartottak.⁷⁵ E hivatalos kezdeményezésekkel párhuzamosan Tóth Sándor, a földalatti kommunista mozgalom volt tagja és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem filozófia tanára (Lázár György álnéven) és Tordai Zádor Magyarországon élő filozófus összeállították a *Jelentés Erdélyből* címet viselő memorandumot, amely 1977 áprilisában megjelent egy Párizsban kiadott magyar nyelvű irodalmi folyóiratban, később pedig átvette a *Le Monde* és a Minority Rights Group egyik jelentése is.⁷⁶

Az 1978 májusában közzétett „A 62 magyar értelmiségi levele román értelmiségiekhez” felsorolta a kisebbség konkrét problémáit, szót emelt a román média magyarellenes, nacionalista propagandája ellen, arra kérve a román értelmiségieket, hogy tiltakozzanak a mindezt lehetővé tevő gyakorlat ellen.⁷⁷

Az ellenállás határozottabb formáját jelentette az *Ellenpontok* című szamizdat kiadvány,⁷⁸ amelyet nagyváradi és kolozsvári fiatal értelmiségiekből álló csoport jelentetett meg.⁷⁹ 1981 decembere és 1982 decembere között kilenc szám jelent meg, amelyek a kisebbségek követeléseit tartalmazó írásokat, a magyar egyházak helyzetéről készített beszámolókat, valamint egyes román disszidensek írásait tartalmazták. A csoport célja az volt, hogy felhívja a nemzetközi fórumok figyelmét az erdélyi magyar kisebbség helyzetére, és ezzel egyidejűleg küzdjön a kisebbségi értelmiségiek elszigetelődés-érzése ellen. Az *Ellenpontok* szerkesztősége kijuttatott egy memorandumot és egy programjavaslatot az 1982-es madridi értekezletre, amelyben azt kérték, hogy hozzanak létre egy, a kisebbségi jogokat, illetve a kulturális autonómiát támogató intézményt, állítsák le az erőszakos homogenizációs politikát, hozzanak létre egy nemzetközi bizottságot, amelynek feladata kivizs-

75 ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar 78/82, f. 19-27.

76 Schöpflin György: *A magyarok helyzete Romániában*. Minority Rights Group, Report no. 37, London, 1977.

77 Uo. 117-127.

78 *Ellenpontok 1982*. Szerk.: Bárdi Nándor. Múltunk könyvek. Pro-Print, Csíkszereda, 2000.

79 A szamizdat szerkesztői és főbb munkatársak közül megemlíthetjük Szócs Gézát, Ara Kovács Attilát, Tóth Károlyt, Tóth Ilonát, Keszthelyi Andrást, Molnár Jánost és Tökés Lászlót.

gálni a magyar kisebbség helyzetét és javaslatot tenni annak megoldására.⁸⁰ 1982 novemberében a szerkesztőket letartóztatták és kiutasították az országból. A hatalmas sajtóvilvánosságnak köszönhetően ez az eset nemzetközi érdeklődést keltett, és erőteljesen ráirányította a figyelmet a romániai helyzet vizsgálatára.

1988-ban Balázs Sándor professzor kezdeményezésére újabb szamizdat kiadvány jelent meg Kolozsváron, a *Kiáltó Szó*, melynek 1989 decemberéig két száma látott napvilágot.⁸¹ Az első szám vezércikke a kiadvány célját abban jelölte meg, hogy fokozza az erdélyi magyarok érzékenységét a saját helyzetét illetően, illetve hangot adott annak a meggyőződésének, hogy csak az együtt élő népek közös fellépése változtathat az aktuális helyzeten.⁸²

A disszidencia kiemelkedő szerepet betöltő megnyilvánulásai voltak a vitacsoportok, amelyek Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen, Kolozsváron, és Temesváron működtek. A legjobban szervezett csoportosulás a Limes-kör volt (kezdeményezője Molnár Gusztáv), amelyet kolozsvári, bukaresti, sepsiszentgyörgyi és brassói disszidens értelmiségiek alkottak, akik 1985 és 1987 között rendszeresen találkoztak. A találkozókön megvitatott témák részben elméletiek – mint például a kisebbség, a nemzetiség és a diaszpóra fogalma, vagy az autonómia és a szabadság különböző értelmezése –, ugyanakkor a romániai társadalom alternatíváit is felvázolták a kommunista rendszer esetleges bukását követő időszakra.⁸³ A csoportot 1987-ben leleplezték, a résztvevők egy részét az ország elhagyására kényszerítették.

A magyar értelmiségi disszidencia különböző megnyilvánulási formáinak alakulása a politikai értelemben vett éretté válás lépcsőfokaiként értékelhető: míg az 1970-es évek beadványainak szerzői, akik hittek még a párt integráló erejében, a rendszeren belül keresték a megoldást a magyar kisebbség gondjaira, addig az 1980-as évek disszidens generációi abból az előfeltevésekből indultak ki, hogy a rendszer alkalmatlan arra, hogy ilyen típusú megoldásokat lehetővé tegyen. Ezeknek a generációknak a képviselői nemzetközi fórumok figyelmét próbálták felhívni az erdélyi magyarság helyzetére, és alternatív diskurzusok, tervezetek kidolgozása révén utasították el az uralkodó propagandát és a kommunista rendszerrel szembeni lojalitást.

---

80 Szöcs Géza: *Az uniformis látogatása*. HHRF, New York, 1986. 191–228.

81 A szamizdat főbb munkatársai: Balázs Sándor, Cs. Gyimesi Éva, Cseke Péter, Nagy György. Együttműködtek még: Fábíán Ernő, Jakabffy Tamás, Kántor Lajos, Pillich László, Salat Levente, Szilágyi N. Sándor és mások.

82 Balázs Sándor: Beköszöntő. *Kiáltó Szó*, 1. sz., 1988. 1.

83 Molnár Gusztáv (szerk.): *Transzcendens remény. A Limes-kör dokumentumai 1985–1989*. Pro-Print, Csíkszereda, 2004. 330.